

ALEXA KÁROLY

Ajánlás és köszöntés*

Kulin Ferenc nyolcvanadik születésnapjára jelenteti meg a kiadó ezt a könyvet: Kulin Kölcsey-tanulmányainak egybeszerkesztett gyűjteményét. Olyan sajátos *Festschrift*tel van dolgunk, amikor az ünnepektől inkább ajándékozók, mint megajándékozottak. Szerencsés és okos döntés volt ennek a kötetnek a létrehozása akár a szerző, akár a „téma” felől közelítsük is meg. Egyfelől impozáns tudományos korpuszként igazolja „vissza” a szerző olvasóinak és barátainak elismerését az elmúlt bő félszázad kutatómunkájáért, másrésztől azok számára is mélyen megszívélendő összegzést ad, akik Kölcsey költői, bölcséleti és politikai életművét megkerülhetetlen értékűként, sőt: új meg új szellemi izgalmak forrásaként tartják számon a magyar századokban.

Költészet, bölcsélet, politika – aligha lennének képesek még egy alakját felidézni a nagyszerű személyiségekben oly gazdag nemzeti múltunknak, ahol ez a hármas tevékenységi irány oly karakteres – és korjellemzően, tehát: *emelkedetten tragikus* – szereppé tudott volna összeállni, mint Kölcseynél; és biztosan nem tudnánk megnevezni még egy olyan közszereplőjét az utóbbi, mondjuk csak ki: rendszerváltoztató évtizedeinknek, mint Kulin Ferenc, akinél az irodalmár és a történész szakmai elkötelezettsége ilyen elhatárolhatatlan összetevője volna a *közszereplő értelmiségi* morális attitűdjének; és akinél a személyiség dilemmáinak filozófiája, ha a maga kifejezési formáit keresi, nem ártall olykor átváltani a szépirodalom dimenzióiba sem.

Szerző és „témája” nem véletlenül talált egymásra: Kulinnak már a legkorábbi irataiban is találkozunk Kölcsey műveivel és szellemalakjával; a romantika és a reformkor nagyjainak tüzetes tanulmányozása során mindinkább Kölcsey lett a példa és hivatkozási alap; életművének mind alaposabb ismerete, illetve a Kölcsey-filológia új eredményei olyan témák sorát hozta elő, amiknek a feldolgozása természetesen az utókor romantika-tudatát és reformkor-ismeretét is felülírja. Ne tekintsük pleonazmusnak, hogy nagyjából ugyanazt a történelmi szakaszt egyszerre jelöljük a *romantika* és a *reformkor* terminusaival: múltunkban az esztétikum és a historikum talán soha így nem vágott egybe, mint ekkor, ami megint csak azt jelenti, hogy ide összpontosulnak a további korjelző szembeállítások és egybeesések: álmodozás és tettekeskedés, élmény és alkotás, az erkölcsi jó, azaz az erény mint parancs és a boldogság utáni vágy kettőssége, szabadság és megkötöttség, felvilágosultság és konzervativizmus, individualitás és közösségi ethosz, és természetesen „haza és haladás”... „Mögöttük”, vagyis mélyükben a lényeg: a *személyiség autonómiája* – annak összetevői, megközelíthetőségei, dilemmái.

Mindezekhez Kulinnak van „nyelve”, ami azért hangsúlyozandó, mert ez a „nyelv” – értjük rajta többfajta beszédmód harmonikus elegyét – korántsem magától értetődő

* A kétszáz éves Hymnus költője. Utószó. Magyar Napló Kiadó, 2023

adomány. Ehhez személyiségformáló évtizedekre volt szükség. S olykor bizony különösen stimuláló közéleti-morális izgalmakra; ilyen esetekben a pontos és célratörő mondatsor hirtelen megtelik érzelmi feszültséggel, ihlettel, ami azt jelenti, hogy nem (annyira) a szerzői akarat, hanem (inkább) a nyelvbe költözött psziché fogalmaz. A mindenkori beszédmód közérzet-jelzés is, mi más is lehetne, a helyzetekben önmagát kinyilvánító idő lenyomata, sikerek és a kudarckok elegye, veszteségeké és megajándékozottságé. De mindig a *magyar értelmiségi elit* legfelső vonulatában. Szakíróként is, politikusként is. Illusztrációként csupán két bekezdéstöredéket idézek nagy líra-tanulmányának *Himnusz*t elemző szakaszából, úgy érzem itt (is) a személyiség maga fogalmaz és nem a szakíró vagy a stiliszta, ráadásul egy nagyon is nehéz eszmetörténeti dilemma kényszeríti a tisztázást: „A kollektív éntudat elsajátítása a személyiség által – ha nem érdekből vagy kényszerből, hanem az egyén erkölcsi szükségletének parancsára, szabad elhatározásból történik – nemcsak a hasonló, de a hasonlított etikusságát is feltételezi. Személyiség-lélektani szempontból azért szükségeszerű, hogy az azonosulás tárgyául választott közösség büntelen legyen, más szóval ezért is kell a büntelenség eszméjének a *Himnusz* sarkalatos tételévé válnia... Igaz, Kölcsey nem érinti az individuumra vonatkozó eredendő bűn dogmatikai koncepcióját, de hazafias költészetünk ’nemzeti bűn’-felfogásával szemben, nem is engedi meg annak kiterjesztését a nemzeti közösségre.” Biztos, hogy az elfogultság (azaz a sorsközösség érzete) diktálja, ha még azt is állítom, hogy miként Kölcsey nemzeti imává rangosodott költeményének, úgy az arról való beszéd itteni mondatainak »ductusa« is a *magyar protestantizmus*.

Nem találnám méltónak magunkhoz, ha alakoskodni próbálnék, ha leplezni próbálnám aényt, hogy Kulin Ferencsel (naptári pontossággal) *hatvan éve* ismertük meg egymást. Első találkozásunk helye is bizvást tekinthető jelképesnek: a régi Széchényi Könyvtár folyóiratolvasója volt ez a Nemzeti Múzeum épületében, a hátsó traktusban, ahol a tavaszvégi-őszeleji délutánokat oly emelkedetté hangolta átellenből a Rádió kórusának állandó skálázása. Akkori megmosolyogtató szerepkettősünk: én külön engedéllyel tanulmányi versenyre készülő végzős gimnazista voltam, ő meg az egyetem kezdetére váró szürke köpenyes segédmunkás, aki tiszteletudóan végrehajtja az „olvasó” kis cédulákon hozzá érkező lapigényléseit. Nemcsak az enyéimet persze, hanem az ablak melletti külön kisasztaloknál órákon át leszegett fejjel vonalas iskolai irkába jegyzetelő Moldova Györgyét, meg a kötetek tucatjaiba éppen csak belenéző Hamvas Béláét is. Ebben a hatvan évben életünk és pályánk szorosan egymás mellett futott, gyakran ugyanabban a szakmai és közéleti térben, sőt egymás iránti baráti kapcsolatunkat még – több generációt befogó – familiáris nexusok is erősítik. Bár indulati alkatunk és ítélezési mechanizmusunk, stiláris hajlamaink és érdeklődési köreink meglehetősen eltérőek, morális felfogásunk és spirituális elkötelezettségünk nagyon is hasonló. Olyannyira, hogy a magam életrajzát képtelen volnék Kulin folyamatos jelenléte nélkül számba venni, sőt értelmezni. Helyszínek és intézmények, konfliktusok és állásfoglalások, privát és közemberi viszonyok tömege kínálkozik fel a közös emlékezet mélyéből, amiket – mi tagadás – csöndes melankó-

liával színez át az a tény és tudat, hogy mind kevesebbekkel oszthatjuk meg őket. Legalábbis, ami a kortársakat illeti.

Mindezekon meditatálva és Kulin legújabb kötetének bemutatásán, mint „műfaji és stílus-problémán” merengve sem találhattam volna jobb megszólalási inspirációt, mint egy merő véletlenségből elem kerülő félszázados dokumentumot. Egy „különlenyomat” volna ez az *Irodalomtörténet* című szakfolyóirat (alapítási év 1912, új folyam: 1969.) 1971. 4. számából. (Alighanem ma már a „különlenyomat” szó megértéséhez is a Google-ra van szüksége az ifjabb olvasók zömének, ha egyáltalán vannak még „effélék”...) Ez a harminc lapos „klny.” egy egész napos romantika-vita dokumentációja, ami az ELTE-n zajlott le és Wéber Antal bevezető előadását követte. S amin jelen volt a szakma (akkori) legjava, mondhatni a maga tudományos és (persze nem direkt módon megnyilvánuló) ideológiai árnyaltságával. Messzire vezetne, ha megkísérelnénk rekonstruálni ennek a diskurzusnak a politikai és szellemtörténeti mögöttesét az irodalom- és történettudomány akkori kül- és belviszonyai között, súlyosan korjellemző apróságként említve pl. azt aényt, hogy Pándi Páléknak még Lukács Györgyöt is sikerült megszólalásra bírniuk. Pándi Pál volt természetesen ennek az eseménynek a szervezője (és alighanem Aczél előtt a garanciája...), az a Pándi, aki Kulin tanszékvezetője volt évtizedekig, amely ténynek szintén megvannak a nagyon is nyomós hatáselemei Kulin sorsának alakulásában. Tehát jelen van a szakma: Keresztury és Horváth Károly, Taxner, B. Mészáros Vilma és Tamás Anna, Mezei Márta, Hermann István, Baróti Dezső, Oltványi, Nacsády, Fenyő stb. A meghatározó tudósok közül egyedül (s éppen a legjelentősebb Kölcsey-kutató) Szauder hiányzik, generációnkat Szörényi, Kerényi és Agárdi képviseli. Kulin „abstract”-ja – hadd éljek divatszóval megint – másfél oldal, lényegében egyetlen állítás, azaz válasz arra a kérdésre, hogy mi is a romantika lényege. A modern kor legértékesebb vívmánya, egy új tudatminőség: az *autonóm individuum eszméje*. „A romantikát olyan – történelmi és pszichikai tényezők által kialakított – *tudatminőségnek* tartom, amelynek meghatározó jegyét a művészeteken kívül: lét és tudat kölcsönhatásának, kapcsolatának módjában, a tudat sajátos magatartás-formáiban kell keresnünk.” Ennyi. De emögött – s remélem nem a visszatekintő barát elfogultsága mondatja ezt velem – ott van a magyar felvilágosodás és reformkor teljes szépirodalma meg a klasszikus német filozófia alapműveinek ismerete Kanttól Fichtén és Schellingén át Hegelig. Nem ok nélkül mondhatta az új nemzedék egyik titkos mestere, akit a hatalom soha nem engedett pozícióközelbe, Martinkó András, hogy az elhangzott vélemények között „különösen Kulin Ferencé érdemel figyelmet”.

Ez az akkori állítása Kulinnak – mondhatjuk a régi szóhasználattal – „radikális meghaladása” volt mind a kései pozitivistáknak, mind a marxizáló álláspontoknak. Némely ortodox hallgatókban alighanem még a „szubjektív idealizmus” rém- illetve vádképe is felmerülhetett... Tehát: historizálás helyett eszmetörténeti horizont, amit természetesen a koreszméktől áthatott szépirodalom közvetít a korabeli és későbbi befogadás felé. Magánvéleményként hangsúlyozom, hogy eszmetörténeti bravúrnak tartom, ahogy ebbe a „kiterjesztett” szubjektum felfogásba beleépíteni, azaz integrálni tudja

a nemzeti elkötelezettséget. Szintén Kölcseyről szólva állítja, de kiterjeszhetően másokra is, akár napjainkig (és sokunkig...), hogy „a nemzeti problematikát tekinti sorsa és jelleme legnagyobb erőpróbájának.” Azaz a címszavak együttállása: nemzet – sors – jellem. Ez az álláspont, ami számos dolgozatban nyer majd bővebb kifejtést, szintén igen korán megjelenik. Emlékezetem szerint a Fialat Írók 1978-as lakiteleki nemzet-konferenciáján kelt először vitát vele azáltal, hogy maga teszi kérdéssé Szilágyi Ákosnak ott elhangzott véleményét, amely polémia azután az „értékközpontú nemzettudat versus nemzetközpontú értéktudat” ellentétéként szimplifikálódott.

Újraolvasva Kulin régebbi írásait szeretnék még egyszer rámutatni egyes felismeréseinek *nonkonformitására*. Ezt a megjegyzést üzenetnek is szánom: azoknak, akik a politikai megosztottság keltette személyeskedések során hajlamosak volt Kulin olykor konformistának bélyegezni, nagyon is többféle tartalmat értve ezen a szó. Amiként a művelődéstörténetben az individualitás hangsúlyozása, ugyanolyan provokatív volt a hetvenes-nyolcvanas években Kulin – bölcséletet, történelmet, antropológiát, sőt szociológiát egyeztető – nemzetfelfogása is. És ezzel nemcsak nyílt – írásos – vitát vállal a kor oly súlyos politikai hozadékú Molnár Erik–Király István konfrontációjával, elutasítván mind a „cselekvő hazafiság”, mind a „függetlenségi idea”, mind „a kurucos-szabadságharcos örökség” „frázissá koptatott fogalmait”, hanem ajánlatot is tesz ezek együttes „meghaladására”. Ami persze igazából a diszkrét kiiktatásukat jelenti a számára belakhatóként kijelölt és ajánlott szellemi térből. A „határkijelölés” egyértelmű, s még ma is fejet hajthatunk olvasva ezeket a mondatokat a Mozgó Világban, a lap elpusztítása előtti pillanatból (1983). A tanulmány így kezdődik: „II. József császár reformkísérleteinek magyarországi kudarcra óta valamennyi hatalomra jutott politikai erő sorsa egyetlen tekintetben szolgál közös tanulsággal: bármilyen elv igazolja is az uralom legitimitását, tevékenységének határfoka nem utolsó sorban attól függ, mennyire és hogyan képes felszabadítani a nemzeti tudatban és érületben felhalmozódó energiákat.” Majd: „[a] nemzeti kérdéshez való viszony tisztázása mindenkor elsőrendű hatalmi-politikai szükséglet.” Ezek a mondatok fenntartják, sőt fölerősítik azt az igénybejelentést, amit a hatalomnak pontosan érzékelnie kellett már ama lakiteleki felszólalásában is, ahol csak a látszat volt valamiféle nemzedéki véleménykülönbség. (Alighanem az akkori Szilágyi Ákos számára is meglepetés lehet, hogy ellenzéki-néptribunusi szerepvállalásának ideológiáját a történelem utólag azokéval hozta közös nevezőre, akik ellen akkortájt ágált a pulpituson...) Amikor Kulin Lakiteleken a hatalom „elsajátításának” követelményét mint a demokratikus jövő zálogát határozta meg, valószínűleg minden otlévő a *hatalom„kisajátítását”* értette rajta. Talán nem is egészen véletlenül... S ha tovább színezzük ezt az *aktuálpolitikai* súlyú nemzet-felfogást a Kulin által felismert és összegyűjtött „egyéb” *historiai* elemekkel (pl. a Széchenyi és Kölcsey nevéhez egyaránt köthető „pszichológiai érdekű” nemzetvízióval), akkor egy olyan radikális politikai véleménnyel lesz dolgunk, ami a „létező” magyarországi „szocializmus” alapelveit tagadja meg, hamis és látszatos „internacionalizmusát”, 1956 leverésével definiált legitimitását éppen úgy, mint olyan efemer hitelveit, mint a „néppártiság” vagy a „re-

formkészség” vagy az „európai orientáció” stb. Mindenesetre állítható, hogy Kulin, amilyen nyitott reálpolitikusi-pedagógusi alkat, olyan határozott teoretikus-ideológus vitapartnere Pándinak és Királynak, meg az általuk (is) képviselt Aczél-i „hatalomvédte szellemi belsőségnek”, éppen úgy, mint szakmai ügyekben az általa mélyesen tisztelt Sötér Istvánnak vagy Szauder Józsefnek.

Végigolvasva ezt a – részleteiben természetesen már évtizedek óta számon tartott – nagyszabású Kölcsey-összegzést, hozzá nézve Kulin egyéb értekezéseit Kazinczytól Aranyig és Liszt Ferenc-től Adyig meg Illyésig, a jó féltucatnyi nemzet-tanulmányt, a sajátos szakmai interjúkat, ahol Kulin a Magyar Művészet főszerkesztőjeként kérdez, sőt bele-belenézve a politikusi évtizedeinek írott anyagaiba is (ezek is adhatnak leckét és megszívelendőt mind a politikatörténetnek, mind egy majdan megírandó alapos Kulin-pályaképnek) – mindezek alapján lefegyverző az *egyneműsége* ennek a tudományos életműnek. Egynemű, mégis merő szellemi izgalom, folyamatos szemhatár-bővülés, tudomásulvétel és radikalizmus. Ha élhetek újra a listázás kétes technológiájával, tanulmányait ott tartom számon, ahol a korábbiak közül, természetesen Horváth János után, a háború előtti Waldapfelét, Sötérét, majd a későbbiekből Orosz Lászlóét, Csetriét, Lukácsyét, Julowét, Tarnaiét, Martinkóét, némely darabjaiban (a politikailag csillapultabb) Pándiét stb. Kortársai közül a legkiemelkedőbbek galériájába tartozik: Szörényi, Dávidházi, Szilágyi Márton, S. Varga Pál.

Egy utószónak nem lehet feladata, hogy részletekbe menően ismertesse az ajánlott művet, különösen nem az olyasfajta méltatásnak, amelyet a helyzet arra készítet, hogy egy ünnepi, azaz *ünneplő pályakép fragmentumaihoz* igazítsa megjegyzéseit. Jóllehet a szerző számára az lenne az igazán megtisztelő, ha legalább a fontosabb szakmai korpuszokat alaposabban bemutatnánk. Úgy gondolom, jegyzem meg jelzésként, hogy egy markánsan újszerű – „akadémiai” – Kölcsey-pályakép, írja meg bárki, nem mellőzheti Kulin nagy tanulmányát a költő lírájának alakulástörténetéről, hadd ne mondjam: „fejlődéséről” (1984), ugyanígy a bámulatos műveltséganyagot feldolgozó, mégis szuverén szellemiségű liberalizmus-dolgozatot (1999), valamint azt a mesteri elemzést sem, melynek címe: Kölcsey Ferenc *Töredékek a vallásról* című tanulmányának eszmetörténeti helye (1990).

Hadd nyissak tehát az elemzések helyett egy olyan bekezdést, amelyre a tanulmányok létrejöttének dátumai, a most említettek is, meg a többi féltucaté is, készítet. Ugyanis ezek az „évszámok” sajátos, külön jelentéssel árnyalják a szakszövegek mondanóit. És ennek a jelentéstöbbletnek esetenként mára már történelmi értelmezhetősége is lehet. „A szónak hatalma van...” – olvassuk Kulin Kölcsey-drámájában. A mindenkori remény szava ez, meg a vereségek utáni utolsó kapaszkodóé. De vajon a szó meddig a „beszéd”, és honnan már a „kibeszélés”? A mérvadó válaszhoz nyugtáznunk kell azt, hogy az előttünk lévő könyv – szakmai önértékein túl – életrajzi és kortörténeti dokumentáció is egyben. A kérdés merituma nyilván az, hogy miféle összefüggés észlelhető (ha egyáltalán...) az egyes szövegek és azok létrejöttének konkrét „időbelisége” között. Azaz: a közéleti események nem készítetik-e az allegorizálás felé való elmozdulásra a tudományos témaválasztást? Vagy azt a drámai művet, ami

oly izgalmasan színezi át az előtte meg utána papírra vetett szakműveket? Summázva: a politikával összeshővödő, annak állandó mozgásától függetlenedni képtelen – magánemberi – közérzetnek mennyire van kiszolgáltatva a tudományos témaválasztás és kidolgozás? Szerepek dilemmái vagy szerepek harmóniája?

Kulin életrajza a legkülönösebbek, eseményekben leggazdagabbak egyike a rendszerváltás körüli évtizedek magyar értelmiségi pályaképei között. Nem dolgozunk per-se, hogy mérlegelni próbáljuk az adott személyiségelemek vagy a véletlenek, akár a kialakult kapcsolati tőkének szerepét egyes funkcióinak, sőt stallumainak betöltésekör. Kollégaként tanúsíthatom többek közt rátermettségét az egyetemi oktatásban (1971-2007), a *Mozgó Világ* szerkesztése során (1975-83) és a Kölcsey Intézet (2002) élén. Szellemi és politikai képességeit, kommunikációs készségét az a villámkarrier is bizonyítja – ez is személyes tapasztalatom –, amivel „kívülállóként” egy-két hónap alatt „betört” a „lakitelekiek” közé, a Magyar Demokrata Fórum vezető grémiumába, majd taktikai érzékét, amivel onnan Antall József közvetlen politikai környezetébe. És így jutott parlamenti politikusként az elérhető legmagasabb pozícióba, a legnagyobb kormánypárt frakcióvezetői tisztségéhez. (Emlékezetes estét töltöttem vele képviselőházi irodájában, olykor elnyúlva egy kopottas heverőn, ami nem sokkal előbb még Kádár János délutáni sziesztázását biztosította.) Az 1996 utáni néppárti politizálása volt kettőnk legsúlyosabb és leghosszabb ideig tartó konfliktusának forrása. Ezt követően munkahelye volt Mádl Ferenc elnöki hivatala, ahol társadalom-politikai főosztályvezetőként dolgozott (2000-2002), később főtanácsadóként az Illyés archívumban (2003), majd tanszékvezető és dékán lett a Károlyi Gáspár Református Egyetemen (2005-2008), valamint alapító főszerkesztője a Magyar Művészetnek, a Magyar Művészeti Akadémia elméleti folyóiratának (2013-2020). ELTE-s éve alatt szerkesztette a *Jelenlétet*, a rendszerváltozás pillanatában a Magyar Naplót (1989-90).

Ennyit futtában és ezt is csak azért kellett összeszednem, hogy két tanulságot levonhassak. Az egyik az, és itt visszautalok munkáinak a „datálására”, hogy a legeltérőbb közéleti szerepei során és a legkülönbözőbb politikai küzdelmek idején is *folyamatosan* írta tudományos dolgozatait. Egyik tevékenységi forma sem volt időleges „pótcselekvés” nála, vagy erőgyűjtés, nevezzük bárhogy. Tudományosan a „legsűrűbb” időszak éppen a *Mozgó* vége és a közvetlenül rákövetkező pár év (1980-85), meg az ezredforduló (1999-2003) volt, vagyis éppen a politikai „zord idők” éveit. S mindig a politikai küzdelmek frontvonalában. A szerep- és státuszváltozatok másik tanulságát inkább személyes hozadékként tudnám megjelölni. Távoll álljon tőlem – távoll is van – a pszichologizálás, de biztos vagyok abban, hogy kivételes nyitottságának, állandó mérlegelő figyelmének, és a – mondhatni „zsigeri” – feladatvállaló *polgári etikának* a következménye az, hogy a legeltérőbb helyekről és helyzetekből is hosszabb távon kamatozó ismereteket halmozott fel. Bölcsészeti – irodalmi és filozófiai –, valamint zenei tudása így, zömmel közéleti tevékenysége során gazdagodott folyamatosan: a társadalom- és egyházpolitika, az oktatásszervezés, a jogtörténet és jogfilozófia, a gazdaság-, a pénz- és a külügy, a képzőművészet, a szociológia személyesen megta-

pasztalt területeiről. Mindez természetesen együtt jár a legkülönbözőbb szakirodalmi „anyagismerettel” is. Különösen kiemelendő művészetpolitikai tevékenysége az utóbbi évtizedben a Magyar Művészet élén: itt, mondhatni, s ez nem túlzás, „egyszemélyben” végezte azt, ami a Magyar Művészeti Akadémia erre akkreditált intézményeinek dolga lenne vagy lett volna. A folyóirat tematikus számainak meghatározása önmagában is jelentős szellemi teljesítmény, de az sem lebecsülendő, hogy sok tucatnyi fiatal vagy a szakmájából kirekesztődött tudóst és művészt „hozott helyzetbe”. Biztos, hogy pozitív személyiségjegyeinek egyik legmarkánsabbja, a „másik” iránti figyelem lehet a mögöttese annak a „kapcsolati hálónak”, amit nemcsak barátai, hanem közéleti ellenfelei is elismeréssel nyugtázhatnak. Írásaiban és beszélgetéseink során a magyar szellem *legjelesebbeinek* nevei térnek vissza meg vissza, s ezek nem afféle társasági kapcsolatok, hanem súlyos életművek alapos áttanulmányozásához kötődnek. Tellér Gyula, Jankovics Marcell, Miskolczi Ambrus, Szabados Árpád, Kocsis Zoltán, Bogár László, John Lukács, Schrammel Imre, Gergely András, Gyulai Líviusz, Pethő Bertalan, Monostori Imre, Orosz István, Andrásfalvy Bertalan, Szűcs Ferenc, Dávid Katalin, Vályi Nagy Ferenc, Freund Tamás, Vásáry Tamás, Jelenits István, Szöcs Géza, Szabad György, Buji Ferenc, Antall József, Schlett István, Vass Csaba, Matolcsy György... Számára elsősorban a művek értéke számít: aligha tudnék megnevezni olyan szereplőket a politikailag vele-velünk ellentétes oldalon, akiknél ne találna számontartásra érdemes értékeket, ha azok valóban létrejöttek.

Beszámolóm-méltatásom zárószakasza mi más is lehetne, mint válaszkísérlet arra az előbbieken már többször érintett kérdésre, miszerint: mi is a „viszonya” Kulin Ferencnél – életében és életművében – a közéleti tevékenységnek és a szellemi alkotásnak? Azaz, hogy egy – a lehetséges határokig – kiérlelt egységes individuum-szerkezet hogyan tud úrrá lenni a folyamatosan és a legkülönbözőbb irányokból érkező kihívásokon, amelyek hol ezt, hol azt a személyiségelemet célozzák meg. Nyilvánvaló, hogy a szaktudományos érdeknél és érdeklődésnél erősebb kapcsolat fűzi Kulin a *Himnusz* költőjéhez, olyan *idolra és médiumra* lelt benne kései kamaszkora és kora ifjúsága idején, aminek okait csak találgathatjuk, de az biztos, hogy akkor még (a hatvanas-hetvenes években) különösebb ideológiai motivációk vagy életrajzi párhuzamok sugalmazásáról nem lehetett szó. Utóbb persze „kínálkozóak” az olyasféle témák, mint K. és a liberalizmus, K. és az Akadémia vagy K. „a gondolkodó politikus”. Különösen akkor, ha megírás idejüket a honi politikatörténet számegegyezésén is megjelöljük.

Lássunk egy idézetet a liberalizmus-értekezésből, mely szövegrészletben a szerző mintegy eléje megy a tudományellenes „történelmi aktualizálás” vádjának: „Tisztaban vagyunk azzal, hogy e bölcséleti előfeltevés elfogadásával magunkra vonhatjuk a történetietlenség vádját. Hiszen a »fenyegetettség élmény« és a »létkockázat« fogalmainak ontológiai értelmű használatával olyan szemléleti elemeket csempészünk a 19. századi szabadelvűség tanulmányozásába, amelyek csak a 20. századi világtörténelem tapasztalatainak birtokában formálódhattak ki. A várható vádra kérdéssel válaszolunk. Azok a világfolyamatok, amelyeket a »szekularizáció«, az »individu-

alizáció« és a »globalizáció« fogalmi jelölnek, vajon elválaszthatók-e azoktól az eszmétörténeti (»szellemtörténeti«) eseményektől, amelyek a liberalizmus térhódításának voltak a fejezetei? És ezek az »-izációk« – napjainkra kifejtett formájukban – vajon nem saját természetük törvényei szerint juttatták el az emberiséget a korlátlan szabadság és a halálos fenyegetettség egyidejű élmény- és létállapotába?!» A tanulmány 1999-ben jelent meg, ám nem hinném, hogy a nagyon is erőteljes napi politikai események sora lenne létrejöttének fő motívuma. 1999-et írtunk: az első, és hangsúlyozva mondom: súlyos koalíciós terhek alatt kormányozni kísérő, a rendszerváltozás legelső szakaszának a nemzetpolitikai elkötelezettségét vállalni óhajtó, és a politika „mögöttesében” lelepleződött „ballib” restauráció négy évét korrigálni próbáló Fidesz-éra kezdete volt, amikor a vezető kormánypártnak még a maga konzervatív-nemzeti ideológiái irányba történő fordulatát, azaz: önmegújulását is stabilizálnia kellett a kollektív pszichében. És ehhez még azt is hozzátehetem, hogy a Kőlcsey-dolgozat szerzőjének (talán egyetlen) komoly politikai kudarcra is ezekre a kései kilencvenes évekre tehető. A felvett tudományos téma mégsem vált valamiféle „ki-beszélés” alkalmává, noha olyan stílárius elemek, mint pl. a többszám első személy használata vagy a kérdések retorikus emfázisa utalhat a felfokozott személyességre, illetve annak belső kontrolljára. Nem az alkalom egyedisége a szerzői ihletforrás, hanem a *folyamatok tettenérésének* logikája és felhívó ereje.

Az, ami ebben a konkrét kérdésben mélységesen aktuálpolitikai üzenet, az nem más, mint ami majd a 2010-es évektől lesz össznemzeti élmény, sőt idestova „lózung”, részeseként a *konzervatív Európa* kollektív felismerésének, ami a harmadik évezred elején már képtelen leplezni önmagát: a tizennyolcadik század végének ideológiai fordulata nemcsak a szabadságészme „lehető teljességének” megfogalmazódása, hanem az európai civilizáció görög-keresztény léttudatának szóló háríthatatlan hadüzenet is. Nem állom meg, hogy ne idézzem ennek a – hadd mondjam – *szakmai emelkedettségnek* egy igen korai megnyilvánulását, ama többször hivatkozott 1978-as lakiteleki felszólamlás summázatából, ha tetszik, publicisztikus, „szószékiek és kollektivisták” zárószakaszából, ahol – ma már halvány ironikus mosolyt kelt, ahogy – a patrióta emelkedettség (még) küszködik a „lukácsianus” beszédmóddal: „Mi is hát a mi felelősségünk? Megmenteni, ápolni és továbbfejleszteni a nemzeteszme történelmi hagyatékából azokat a tartalmakat, amelyek közvetlenül képesek az ember individuális és nembeli lényege között, a hétköznapi praxis és egy etikai-politikai teológia között, a földrajzi-etnikai és kultúrtörténeti partikularitás és ezeket a nemzeti jellegben megszüntetve megőrző különösség között.”

Befejezésül megint egy „talált tárgy” önkéntelen és öntudatlan tanúskodását hívom „partneri” támogatásként. Kulin 1987. október 23-án dedikált drámakötetnek, melynek elhíresült címe: *A bukásunk lesz a vesztetek*, lapjai közé azidőt egy összehajtogatott újságot csúsztattam be emlékeztetőként. Az újság, az Egyetemi Lapok 1987. február 2-i száma, ma már a sárga színével is üzen, ahogy a dedikáció dátuma, amelyben a 23-as számot a szerző piros tollal jegyezte. Ó, a régi újság! Ki tudta, hogy a tudósítás miről fog tanúskodni majd? Hogy a hírből mikorra lesz

valami „más”? Egy régi hírlap a maga suta esetlegességeivel – mint tűpontos vezetőfény a múlt sötétjébe... Vendégünk, olvasom, Szkárosi Endre és Grósz Károly, Gyurgyák János szerkesztő és a szovjet nagykövet, Berecz János és Pozsgay Imre, és Richard von Weizesacker, az NSZK elnöke, szerzőnk Röhrig Géza, Tóth Krisztina, Kemény István..., íme egy hosszú nekrológ Pándi Pálról (hibás szerzői névjelöléssel), íme a javakorabeli Soros György portréja, aki meglátogatta a Ménesi úti jogász szakkollégiumot, s aki „Viszontlátásra” köszöntéssel búcsúzott a „Madzsar-villa lakóitól”, s lám egy „eseményfeltáró” találkozáson mindazok, akik harminc évvel „ezelőtt” részesei voltak az MSZMP újraalapításának (helyesen: megalapításának), meghalt barátunk a fonetikus Polonyi Szűcs Szilárd, tudományos konferencia az 1957 utáni „konszolidációról”, és a 8 lapból egy teljes kolumna „Kulin”...

A lap – közös munkahelyünk „fóruma” – arról ad hírt egy hosszú interjúval és egy még terjedelmes darab-részlettel, hogy Kulin Ferenc tanár úr Kölcsey-drámája a Ruszt József kezdeményezte zalaegerszegi színházi fórumon megkapta „a legjobb műnek járó Shakespeare Vilmos-díjat”. Az interjú, miközben a leghatározottabban bírálja a kulturális politikát, ajánlást tesz a dráma értelmezésére. Kölcseyék tudták: „ha a felhalmozott történelmi adósságot rövid időn belül nem törlesztik, a katasztrófa elkerülhetetlen.” Ugyanakkor „mindannyiu(n)kban” ott a szkepszis, egy esetleges „rossz fordulatból való félelem.” Mit tettek tehát „ők”, mit közvetít a dráma? Azt, hogy „[e]z a helyzet csak akkor viselhető el, ha az individuum szellemi energiái által hősosszá növeli magát; illúziótlan heroizmus nem védelmet keres, nem magába fordul, nem kivonul, hanem, ha kell visszavonultan, de figyelmesen, befelé építkezik, várni tud, hogy a véletlenszerűen adódó alkalmat felismerhesse, és akkor cselekedhessen. Nem a lét értelmetlenségén, önnön lehetőségeinek korlátozottságán töpreng, hanem mindezek felismerésével és elfogadásával vállalja a játszmát, ami adatott.” 1987 februárjában nyilatkozta ezt a színműíró és ekkor olvashattuk ezt, és ezzel a lelünkbe elvermelt tettekészséggel fogadtuk Csurka István meghívását valamikor az őszelőn Czakó Gábor barátunk nagy lakásbuliján, hogy „Fiuk, szeptember 27-én Lakiteleken Lezsák kertjében összejövünk néhányan, gyertek ti is, van mit megbeszélni, egy földúton kell bejönni a sátorhoz...” Ez az 1987-es dátum számunkra az 1983-at is jelentette. A darab végén az áll, a nyomtatásban, hogy „Budakalászsztentistvántelep, 1983. december 31.” A Mozgó Világ decemberi száma már készen volt, amikor betiltották. Akkor is I. Ferenc uralkodott, meg a félbolond V. Ferdinánd, meg Metternich, mint négy év múlva, mint mindig... Meg a Ferst Leopoldok, meg a Wirkner Lajosok, az örök ügynökök... Allegória? Rejtőzködő önportré? Egy történelmi maszcabál jelenései? A sunyizó kibeszélés szcenikája: milyen jó a lengyeliséget elnyomó oroszokat utálni 1831-ben, meg egyáltalán a lengyeleket emlegetni akkor, ahogy most is...

Tehát kibeszélés vagy feltárás? Ez a kérdés már 2023-ban íródik le. Míg a szemünk ott az 1831-es és 1983-as mondatokon. Mi is lesz, ha az új eszmék győznek? Akkor „majd kellő önmérséklettel magukhoz igazítják a világ szerkezetét.” Igen?